

O POLEMICI

I polemika je dete svog vremena. Od usmerenosti vremena i stvarnosti zavisi kakve metode će upotrebljavati i na kakve ciljeve biti upravljena. Još pre nekoliko godina znali smo za pre svega dogmatsku polemiku koja je imala političke ciljeve i prve ili posledice i konzekvence te vrste. Zbivanje je se nije ticalo. Svu stvarnost je videla redukovano na delimičnu stvarnost svojih vlastitih interesa (stvarnost je bila istovetna sa njenim posebnim interesima). Ali te interese nije branila čuvajući živi tok promjenljivog života, nego je pokušala da zaustavi taj tok, da kanališe, eliminiše — prilagodi svojoj vlastitoj slici o sebi, o pravom smeru tog toka i o stvarnosti. Takvo prilagodjavanje (koje mora da bude bez sluha za život, o zbivanju uopšte i da ne govori) zovemo dogmatizam.

Zbivanje je prevazišlo dogmatizam, a i tok života ga je prerastao i najzad gotovo odstranio. Dogmatska polemika ne koristi više onim interesima za koje misli da ih brani. Naprotiv. Zbog svoje ograničene tvrdoglavosti škodi im; u suprotnosti je, naime, sa glavnim ciljem bilo kog interesa; neuspješna je.

Dogmatska polemika bila je već duže vreme (latentno već od svog početka) u neslaganosti sa mišljenjima koja proizlaze iz drukičnih osnova. Ta neslaganost se jedno vreme predstavljala čak kao glavni sukob stvarnosti na području kulture. Protiv dogmatizma javljali su se prigovori koji su mu prebacivali niz glavnih grehova: da propagira čitačnicu umesto slobodnog kulturnog razvoja, istočnjačku primitivnost umesto evropske kulturnosti; da metodima parnog valjka sabija u zemlju sve ozelenele izdanke; da je njegov glavni uspeh, dakle, uništavanje; umesto takve nasilne i stvarnosti (onih koji se sa dogmatizmom nisu slagali) neodgovarajućeg glajšaltovanja, počelo se govoriti o trpeljivosti, o razgovoru, o pravu na različita mišljenja i o sličnom, jednom reči: o slobodi.

I jednom u drugom stanovištu potrebno je dati nešto sociološke boje. Dogmatizam je izraz sve veće devijacije nekadašnje revolucionarnosti; njenog birokratizujućeg krila. On produkuje sa centralizmom, sistemom transmisija, agitacijom, propagandom, proglašenjem različitosti mišljenja itd. u uslovima u kojima ti metodi više nisu plodni. Ako je revolucionarnost, po definiciji, usmeravajuće menjanje života (revolucionarna praksa), znači odstranjanje protivrečnosti, sukoba, čovekove samootudjenosti, iskoriscavanja, ugnjetavanja itd. onda je dogmatizam samo prividno zastupnik revolucionarnosti (na svoj način potvrđen samo prošlost, a uistinu je izrazito konzervativan (tu prošlost pokušava da sačuva onakvu kakva je bila, što znači uništavanje svega novog, to jest svega realnog).

Dogmatizmu suprotan tok — liberalizam (kao što poznajemo različite dogmatike: katoličke i staljinističke, poznajemo i katodike i različite liberalne kapitalističke i socijalističke) proizlazi iz onih slojeva koji su se pridružili revoluciji; ustalom, i oni su je stvarali, mada kao pomoćni i vodjeni element. Revoluciji su se približili pre svega iz nacionalnih i humanističkih razloga; humanističkih u značenju koje je taj pojam imao kod takozvane napred-

ne inteligencije između dva rata: poverenje u napredak, u demokratizam, u čoveka, koje se temelji na metafizičkoj bazi vere u harmoničnost, neprotivrečnost života, u to da je čoveku njegova vrednost data sama po sebi i da je kvare samo okolnosti — čovek je dobar okolnosti su loše. Promenimo okolnosti i čovekova vrednost će sama od sebe zavladati na svetu. Njihovo priključivanje revoluciji temeljilo se, dakle, na dve osnovne: na realnoj i na mitološkoj. Menjanje (odnosno bolje: usmeravanje) okolnosti značilo je konkretnu revolucionarnu akciju (komponenta realizovanja), a baza, cilj i razlog tog menjanja bila je naivna sentimentalna vera u čovekovu datost. Revolucionarnost (menjanje) je toj konzervativnosti (očuvanju datosti) bila podređena. Bila je samo pripremena: promenimo svet jednom za svagda, a zatim će vladati večni mir rajskih radosti. U jednom događaju („poslednjem boju“) realizovalo se zbivanje, a posle tog događaja zbivanje — za nju — više nije bilo ni potrebno ni ispravno. I zaista: posle završene oružane revolucije ne bi više smelo da bude menjanja, nego bi trebalo da nastupi harmonija. Harmonije nije bilo, društvu je bilo potrebno neprestano menjanje. Dakle, revolucija nije samo privremena, nego je permanentna? Dakle, čoveka nije moguće apstrahovati od okolnosti (koje sam stvara i koje ga, tako preobražene, ponovo stvaraju)? Metafizika čovekove date vrednosti počela je da umire, i što je više bila mrtva, time je manje bilo i razloga za nastavljanje menjanja sveta.

Liberalizmu je prošlost postala ideal. Sanjao je o nekadašnjoj sintezi između društva i čoveka, znači između borbe za promenu društva i čoveka koji tu borbu vodi. Ali njegova stvarnost se veoma razlikuje od tog ideala. Pojedinci koji pripadaju tom toku ne čine više zajednicu (jer se pripremaju za borbu za promenu okolnosti, dakle ne transcendiraju u budućnost), nego su samo grupa onih koji sanjaju o prošlosti. Sada ih samo još vezuje grupa sigurnost, grupno lažno samobaziranje (kao ljudi koji su bili).

Ideološki spor između obe težnje ispoljio se u obliku neslaganja između dogmatizma i liberalizma. Dogmatizam i liberalizam su suprotnosti koje se dopunjuju. Što je prvi više naglašavao primat okolnosti čiji je odraz čovek, tim više je drugi branio primat čoveka kome okolnosti samo služe. Tako su se i jedan i drugi sve više udaljavali od revolucionarnosti u kojoj čovek nastaje time što u okolnostima deluje, menja ih, preobražava, usmerava itd. Za dogmatizam čovek se sveo na pomoćno sredstvo, organ, materiju, svojinu države i uopšte neke apstraktne opštosti; zato se više ne može govoriti o čoveku, nego o kolektivisti (zadružnik) koji postoji samo toliko (samo toliko vredni) koliko je za druge (za državu i uopšte neku apstraktnu opštost). Za liberalizam čovek se sveo na nekakvu nedeljivu jedinicu koja je vrednost sama po sebi; okolnosti moraju samo da služe njegovoj sreći (znači njegovom uživanju, uspehu, interesima itd.). Čovek postoji, dakle, samo toliko (i samo toliko vredni) koliko je pojedinačan i koliko je apstraktna opštost (država itd.) samo njegovo sredstvo. Zato se više ne može govoriti o čoveku, nego o privatisti (zasebnik) koji je samo za sebe.

Ovaj istorijski razvoj (znači način života: ili ide za realizovanjem čoveka ili za prilagodjavanjem predjudskim oblicima privatiste i kolektiviste) radja i značaj polemike. Dogmatizam sve pojedinačno upoređuje sa apstraktnim opštim. Ne ostaje kod detalja, kod karaktera, pameti i uopšte privatne pojave ovog ili onog protivnika, nego uvek po-

kušava da za njegovu pojedinačnost ustanovi opštu pozadinu (od veze sa inostranom reakcijom kroz nameru rušenja države do podređenosti nekim opštim svet-skoistorijskim tokovima: novohegelovstvu, životnoj filozofiji, egzistencijalizmu itd.). Interesuje ga pojava kao takva; kao da čovek nije ništa drugo do slučajni zastupnik te pojave. Metod ovakve polemike kreće se u čistoj datosti, to jest u onome što je već bilo, i sve nove pojave svodi na stare i poznate. Zato je potpuno sterilan i neizbežno vodi samo ka uništavanju. Ali ima bar jednu prednost: pokušava da misli. Pošto se bavi samo apstraktnom opštostu, osećanja ga ne zadovoljavaju. Primoran je da upotrebljava pojmovnu mrežu. Ovaj podatak sam po sebi već nešto znači — bez obzira na vrednost upotrebljenih pojmova. Dogmatizam ipak proizlazi iz revolucionarnosti (mada kao njena deformacija) koja je — zbog neizbežnosti otkrivanja novog, otvaranja perspektiva itd. — morala da misli, i zato je prva uopšte u Sloveniju uvela misao (ne samo razum kojeg je uspešno negovao katolicizam). Koliko je dogmatizam deformacija revolucionarnosti toliko je i njegova misao samo razum. Ali ipak podseća — per negationem — na nekadašnje misao.

Liberalizam postupa drugačije. Liberalizam sve što jeste (opšte ili pojedinačno) upoređuje sa pojedinačnim, znači svaki privatist upoređuje se sa svojim posebnim pojedinačnim: sobom. Sudi pomoću osećanja, osećanja, moralnog čula, invencije itd. — svega što je neprenosivo i strogo privatno. Zato kod drugog i ne vidi opšte, nego samo privatno. Ali — drugi nisam ja, drugi je drukčiji od mene. Privatist ni sa kim ne stvara zajednicu (jer ne realizuje ni sebe ni svet), zato mu je svako drugi, po definiciji, suprotan, ako ne i mirzak. Svako drugo sledi, naime, svoje vlastite privatne ciljeve i interese koji moraju biti u suprotnosti sa mojim. Upravo ovde se pokazuje stvarna slika savremenog liberala. Sanja i govori o dobrom čoveku a sam je čista negacija čoveka. Dobrotu, milosrdje, trpeljivost, ljubav, mišlost pripisuje čoveku kao takvom — znači sebi. Zato je i zahteva od drugih kojima je ova vrednost baš takva i data. A pošto, naravno, takvog (datog) čoveka nema a nema ni milosrdja ni ljubavi ni dobrote, svaki privatist doživljuje od svih drugih privatista ono što je za sve jedino stvarno: njihov egoizam, njihov neprestani trud za poboljšanje vlastitog položaja, njihov potpunu nezainteresovanost za druge. Tako se druge proglašava za neljude (jer ne odgovaraju čoveku kao takvom), a svoju borbu protiv njih za raskrinkavanje neljudskog. Ne raskrinkava ono što je iza ljudi (opšte, okolnosti), nego njih samo, kakve kakvi mogu da mu se pokažu: privatiste. Polemika se kreće samo unutar granica privatnosti: za takvu polemiku kažemo da je „lična“. Pošto su privatisti obezvređili opštost, ne otkrivaju iza ovog ili onog protivnika ovu ili onu društvenu pojavu, nego samo ove ili one privatne ciljeve (mržnju, namernu zlobu itd. (ili privatnu nepromenljivu prirodu (glupost, ograničenost, neukus itd.).

Svaka od ove dve vrste polemika ima i svoju posebnu borbu (koja upravo proističe iz istorijskog razvoja). Dogmatizam, koji se bavi apstraktnim opštostima, nužno je suv, mračan, ukočen, bezličan, bez smisla za humor, težak i apstraktan. To su istina omalovažavajuće reči, no ipak sadrže bar jednu prednost: ozbiljan je (samo ukoliko ipak proizlazi iz revolucionarnosti). Liberalizam se čitavo vreme radjao u suprotstavljanju prema dogmatizmu. No ipak to suprotstavljanje nije moglo da bude javno, jasno, ot-

(nastavak na poslednjoj strani)

PRED SLIKOM JEDNE METAFORE

za neko doba

Zveri su se otapale. Vreme je govorila si da se zatresu mirisi ovih gustih predela putevi da se provere i da se dodirnu rukama. Usine su nas dražile i trebalo je platiti životom da se izmisli šuma i da se zatrese drvo! Izgledalo je da ćeš pasti ali te uporno hrabrila meketa praznine oko glatkih rebara

Provalo mirisne vatre povorko gustih šumova koju nam plahost potpisa ispod mirisnih gradova vreme je za jednu bajku na nekom jeziku drveća na jeziku pantera koji se izmenada preobražava u meki oblak u miris šume vreme je da ove pitome mačke potpišemo razumom

Graja plitkih puteva munje tvojih koraka jednako prema sebi prema penušavoj svetlosti koja se ne može pamtiti: eto tvoga pejzaža Ujugačko gorčina oko sunčevog vrata i bajko sama zoro usijana a blaga Dušo intuicije u kori životinje Da li će moći da li će moći tvoje uplašene munje da nam gradove održe na nogama?!

UPOZORAVANJE PESME

Vatru budi mirna i ne padaj u vatru zatim lasto jutarnja ne uzbuđuj se prerano katarke čela vi što sažimate predele ne prenatgite u svojim brzinama

Jer svakoga časa može se sunce odroniti može se srce survati u najmračniju prašinu može svakoga časa ova potajna zvezda da poživotinji i da ti razdere grlo može noć da te smrzne može pesmo uboga kamen da te pogodi reči da ti polomi

Zoro u mojoj bašti groznico kojoj pevam ja čuvar neke smrti sa suncem u potiljku dok mi se zvezde mrznu srce na vatri suši i noć za jezik lepi uprkos lažnoj nadi uprkos lepim rečima ljubavnoj memoriji pre nego srce sleti plamen ude u vreme i krilate dubine polete prema sebi nek se daleke zore pod kačcima priberu nek se jutarnji svati u crnom snu pričeste

Jer svakoga časa može noć da poživotinji snove da ti isklida u snu da ti usmrti noću koje si bdela vođu koju si pila u grlu da ti izgori oči da ti zatvori

može pesmo nesrečo može pesmo uboga

Alek VUKADINOVIC

mihajlo lazarov

glava (keramoplastika)

Taras KERMAUNER, rođen je 13. IV. 1936. godine u Ljubljani. Čistu filozofiju diplomirao je na Ljubljanskom univerzitetu. Sada živi kao profesionalan pisac. Pozorišne kritike počeo je da objavljuje 1949. god. u časopisu „Novi svet“. Zatim je saradivao još u Besedi, Sodobnosti, Našim razgledima, Reviji 57 i Perspektivama, pre svega sa stvarima o kulturnim i filozofskim problemima, o filmu, pozorištu i o književnim delima.